

УМОВИ ПРО ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЗМІСТІ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Присвячено дослідженню правового регулювання умов про права інтелектуальної власності у змісті шлюбного договору, зокрема й за участі іноземного елементу, з огляду на сучасні тенденції генезису сімейних відносин у праві України та окремих іноземних держав, висвітленню новітніх тенденцій регламентації сімейних відносин та окресленню закономірностей їх подальшого нормативного закріплення у сімейному праві України, формулюванню висновків і пропозицій, спрямованих на гармонізацію національного законодавства.

Протягом останніх років в Україні на рівні судової практики постає питання належності до спільного майна подружжя прав інтелектуальної власності на об'єкти, набуті або створені під час перебування у шлюбі. Водночас у Цивільному та Сімейному кодексах України відсутні безпосередні норми, що вказують на належність до спільного майна подружжя прав на об'єкти інтелектуальної власності.

На підставі дослідження особливостей правового регулювання умов про права інтелектуальної власності у змісті шлюбного договору у праві та судовій практиці окремих іноземних держав та у праві України встановлено, що законодавство України безпосередньо не зараховує об'єкти права інтелектуальної власності, створені під час перебування у шлюбі, до спільного майна подружжя (на відміну від доходів, одержаних від реалізації прав інтелектуальної власності). Проте сторони у шлюбному договорі, укладеному за участі іноземного елементу, можуть підпорядкувати його зміст праву держави, яка визнає режим спільної власності подружжя на результати інтелектуальної, творчої діяльності, створені під час шлюбу. Для регулювання своїх прав та обов'язків за шлюбним договором сторони можуть обрати право особистого закону подружжя або право держави, у якій один із подружжя має звичайне місце перебування. Таким чином, існує можливість поширення на відносини за участю іноземного елементу правового режиму спільного майна подружжя на об'єкти прав інтелектуальної власності, набуті під час перебування у шлюбі.

Ключові слова: шлюб, шлюбні відносини, права інтелектуальної власності, шлюбний договір, спільне майно подружжя.

Вступ. Шлюбний договір є правовою конструкцією, що дуже поширена у праві різних держав та активно застосовується на практиці.

Підхід українського законодавця до формування інституту шлюбного договору став результатом імплементації демократичних, суспільно-значущих для кожного індивідуума досягнень іноземного права.

Законодавства іноземних держав, у яких шлюбний договір є усталеною та традиційною правовою конструкцією, приділяють достатню увагу формулюванню його змісту, зокрема й визначенню окремих положень майнового стану подружжя під час перебування у шлюбі та внаслідок його розірвання. Значну роль у регулюванні умов шлюбного договору відіграє судова практика.

Однією із проблемних умов шлюбного договору, які по-різному регламентуються законодавством та судовою практикою іноземних держав, є визначення особливостей розподілу майнових прав інтелектуальної власності на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що були набуті одним із подружжя під час шлюбу. Зазначене зумовлює актуальність розгляду проблематики правового регулювання умов про розподіл прав інтелектуальної власності у змісті шлюбного договору, зокрема й за участі іноземного елементу, з огляду на сучасні тенденції регламентації сімейних відносин за законодавством України та правом окремих іноземних держав.

Проблематика сімейних відносин через призму міжнародного приватного права була предметом наукового дослідження вітчизняних науковців, зокрема, Т. В. Боднар, А. С. Довгерт, О. В. Дзери, В. І. Кисіля, В. І. Труби та інших учених, а також представників правової доктрини іноземних держав.

Методологія дослідження. Використовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження

правових явищ і юридичних категорій, зокрема, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-логічний та інші методи.

Метою публікації є дослідження правового регулювання умов про права інтелектуальної власності у змісті шлюбного договору, зокрема й за участі іноземного елементу, з огляду на сучасні тенденції генезису сімейних відносин у праві України та окремих іноземних держав, висвітлення новітніх тенденцій регламентації сімейних відносин та окреслення закономірностей їх подальшого нормативного закріплення у сімейному праві України.

Основні результати. У загальному вигляді до порядку укладення шлюбного договору в зарубіжних країнах встановлюються такі вимоги: а) договір укладається у письмовій формі; б) договір укладається у присутності обох сторін (подружжя); в) у деяких країнах існують особливості, що пов'язані з реєстрацією шлюбного договору. У Франції, наприклад, шлюбний договір має бути зареєстрованим нотаріально. Законодавство Італії передбачає обов'язкову його реєстрацію у місцевих органах влади. При цьому, якщо у шлюбному договорі містяться умови про нерухоме майно, реєстрація повинна бути проведена в тому органі, що здійснює реєстрацію правочинів з нерухомим майном [1, с. 10].

Англо-американська правова система має певні особливості. Зокрема, у праві США існує кілька різних типів договорів, пов'язаних зі шлюбом. Основним договором є сам шлюбний контракт, який є згодою на одруження із певною особою.

Окрім того, існують інші договори, які можуть укласти одружені особи. До таких, наприклад, у праві США [2], включають:

- Дошлюбний договір (*Prenuptial agreement*) – це договір, який подружжя укладає до шлюбу. Цей контракт

фіксує усе майно та гроші, що належить кожному із майбутнього подружжя, майно та фінансові активи (акції, облигації тощо), яке кожне із подружжя вкладає у шлюб, "дошлюбні" активи та їх частку під час шлюбу та в разі розлучення.

Попередній шлюбний договір також буде включати власність та активи, придбані під час шлюбу, які необхідно буде розділити у разі розлучення.

- Післяшлюбний договір (*Postnuptial agreement*) – це договір, який подружжя укладає після того, як було укладено законний шлюб, він урегулює відносини щодо розподілу майна в разі розлучення або смерті.

Загалом післяшлюбний договір здебільш є таким самим, як і дошлюбний договір, за винятком того, що подружжя укладає його після того, як вони вже одружилися. У післяшлюбному договорі кожний із подружжя надає інформацію про все гроші та майно, яке перебуває у його власності (як особисте майно, так і спільне майно подружжя). Окрім того, у договорі викладаються права та обов'язки, які матиме кожен із подружжя під час шлюбу, включаючи спосіб розподілу грошей та майна у разі розлучення або смерті одного або обох з подружжя.

- Угода про окреме проживання (*Separation agreement*) – це угода, за якою подружжя погоджується жити окремо, не розлучаючись. Ця угода передбачає, яким чином регулюються аліментні відносини подружжя, опіка над дітьми та відвідування, утримання подружжя та розподіл майна та активів. Цю угоду подружжя добровільно підписує без участі суду.

- Угода про шлюбне врегулювання (*Marital settlement agreement*) – це угода між подружжям, яке вирішило розлучитися. Ця угода дозволяє досягти згоди щодо таких питань, як майнові права, зобов'язання щодо аліментів на подружжя та дитину, а також досягти домовленості про піклування та відвідування, тобто домовитись про деталі, не звертаючись до суду. Іноді цю угоду називають умовою врегулювання. Пізніше угода про подружнє врегулювання буде подана до суду та стане частиною рішення про розірвання шлюбу (відомого як указ про розлучення).

Кожна з цих угод зазвичай може виконуватися будь-яким із подружжя. Однак іноді угоди оскаржуються, тоді суд може прийняти рішення про те, що угода є недійсною, оскільки її положення не є справедливими та обґрунтованими або її положення є недобросовісними. Недобросовісна угода може бути визнана як така, яку жодна особа в її розумінні не може укласти, не потрапляючи в оману, з одного, а жодна чесна і справедлива людина її не прийме, з іншого боку [2].

Повертаючись до питань про права інтелектуальної власності у шлюбних або інших подібних договорах подружжя, насамперед слід підкреслити, що інтелектуальна власність – це не просто результат творчої діяльності, а й суттєвий матеріальний актив.

В іноземних правопорядках, де інтелектуальна власність характеризується як термін, що стосується продуктів, ідей, художніх творів, комерційних таємниць, торгових марок, логотипів тощо, які є продуктом інтелекту чи творіння, а також охоплює музику, літературу, фотографію, відкриття, винаходи і навіть фрази та символи, окремі автори наголошують про надзвичайну важливість цього активу [3]. Інтелектуальна власність може бути дуже істотним активом, і вона повинна бути захищена так само, як і будь-який інший цінний актив, такий як нерухоме майно або гроші.

У багатьох штатах США будь-яке майно, придбане під час шлюбу, вважається "майном подружжя" ("marital property") або "спільним майном" ("community property"). Це означає, що обидві сторони (подружжя) мають рівні права на майно, якщо шлюб буде розірвано внаслідок розлучення. Оскільки інтелектуальна власність може вважатися активом, може бути випадок, коли один із подружжя стверджує, що він має рівні права на об'єкти інтелектуальної власності. Отже, надзвичайно важливо врахувати ці питання перед шлюбом, особливо тоді, коли особа перебуває в ситуації, коли вона буде створювати або продовжувати створювати різні об'єкти інтелектуальної власності під час шлюбу.

Якщо в дошлюбній угоді може бути зазначено, що інтелектуальна власність вважається окремою власністю, а не спільною власністю подружжя, тоді вона, а також усі доходи від неї відокремлюються від подружнього майна, то, як цілком логічно резюмується, у разі розірвання шлюбу вона буде краще захищеною [3].

В Україні на рівні судової практики протягом останніх років виникає питання належності до спільного майна подружжя прав інтелектуальної власності на об'єкти, набуті або створені під час перебування шлюбу.

Правова позиція, яка була висловлена Верховним Судом України в постанові від 7 грудня 2016 року у справі № 6-1568цс16 [4] передбачає, що належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи норму статті 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Водночас у ЦК України та СК України відсутні безпосередні норми, що вказують на належність до спільного майна подружжя прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Суттєве значення для вирішення зазначеного питання має формулювання ст. 419 ЦК України про незалежність права інтелектуальної власності та права власності ("право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ..."). Саме ця стаття є нормативною підставою розмежування речових прав та прав інтелектуальної власності. Водночас такому розмежуванню у ЦК України присвячено дуже мало уваги. Формулювання окремих норм ЦК України, навпаки, дозволяють стверджувати про ототожнення чи принаймні застосування за аналогією до відносин інтелектуальної власності положень про права власності на річ.

Нечіткість формулювань призвела до виникнення правової позиції про можливість поширення на відносини інтелектуальної власності (зокрема, прав на торговельні марки) правового режиму спільної власності. Зокрема, Одеський апеляційний суд у справі 22-ц/813/2088/19 рішенням від 17.07.2019 р. визнав спільною сумісною власністю подружжя знаки для товарів та послуг, відомості про які внесені до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів під час існування шлюбу, а також визнав недійсним договір про передання права власності на знаки для товарів та послуг у частині передання прав на знаки для товарів та послуг, укладений без згоди іншого подружжя [5].

Конституційний Суд України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства "IKIO" щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19.09.2012 р. також встановив, що як внесок до статутного капіталу та виділене зі спільної сумісної власності подружжя майно (кошти) передаються у власність приватного підприємства. Відповідно до статті 191 ЦК України, до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи...право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, як визначив Конституційний Суд, приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, – це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, зокрема й вклад до статутного капіталу та майно, виділене з їхньої спільної сумісної власності [6].

Наразі переважна більшість науковців та юристів-практиків негативно сприйняли підхід щодо тлумачення об'єктів права інтелектуальної власності як спільного майна подружжя, адже їх створення зумовлюється інтелектуальною, творчою працею одного із подружжя. Крім того, у разі визнання об'єктів інтелектуальної власності спільною власністю необхідно отримувати згоду іншого з подружжя на укладання угод щодо розпорядження правами інтелектуальної власності.

Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 65 СК України [7] у разі укладання договорів одним із подружжя діє презумпція згоди другого з подружжя. Для укладання одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. На практиці об'єкти авторського права і промислової власності відчужуються без згоди другого з подружжя, при тому, що такі правочини виходять за межі дрібних побутових правочинів.

Зазначимо, що договори про передачу майнових прав інтелектуальної власності підлягають також обов'язковій реєстрації у Національному органі інтелектуальної власності, якщо їх предметом є майнові права на об'єкти, які потребують реєстрації (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки тощо). Наразі для реєстрації згода іншого подружжя також не вимагається. Проте в разі визнання об'єктів інтелектуальної власності спільною власністю подружжя, один із подружжя матиме можливість звернутися до суду з позовом про визнання таких договорів недійсним, як це було на підставі вище згаданої судової справи.

У цьому аспекті важливим є звернення до судової та правозастосовчої практики іноземних держав, зокрема до практики США. Наприклад, у справі *Sheshtawny v. Sheshtawny* суд першої інстанції присудив дружині, чоловік якої є творцем, 60 % частки в усіх без винятку патентах, наявних або набутих під час шлюбу. Чоловік оскаржив це рішення за трьома різними підставами, дві з яких були: (1) федеральний закон має пріоритет над законом штату, тому виплачувати винагороду дружині, яка не є творцем, заборонено, і (2) докази, представлені в суді, були юридично або фактично недостатніми для отримання винагороди. Апеляційний суд визнав із посиланням на справу *Rodrigue v. Rodrigue*, що патенти, отримані під час шлюбу, і дохід, отриманий від цих патентів, є спільною власністю. Суд погодився з цією позицією, ухваливши, що федеральний закон про авторське право не скасовує закону про спільну власність подружжя, тому самі патенти підлягають поділу [8].

Таким чином, підхід, що визнається судовою практикою США передбачає належність до категорії спільної власності подружжя не лише доходів, одержаних за рахунок прав інтелектуальної власності (авторської винагороди, роялті, платежів за договором про передання прав тощо), але і самих об'єктів права інтелектуальної власності, що були створені чи набуті під час перебування у шлюбі. Інший режим належності об'єктів інтелектуальної власності може бути передбачений у шлюбному договорі чи іншій угоді, укладеній подружжям.

В Україні також поширюється практика укладання сторонами шлюбного договору. Відтак, виникає питання щодо можливості сторін такого договору (подружжя, яке є громадянами України) його підпорядковувати праву інших держав (наприклад, праву США, яке, як було визначено раніше, допускає належність до спільної власності подружжя не лише доходів одержаних від комерціалізації прав інтелектуальної власності, але і самих об'єктів інтелектуальної власності).

Закон України "Про міжнародне приватне право" [9] у ст. 59 визначає право сторін шлюбного договору обрати право, що застосовується до шлюбного договору відповідно до ч. 1 ст. 61 цього Закону, яка, у свою чергу, встановлює право подружжя обрати для регулювання майнових наслідків шлюбу право особистого закону одного з подружжя або право держави, у якій один із них має звичайне місце перебування, або, стосовно до нерухомого майна, право держави, у якій це майно перебуває.

Таким чином, подружжя можуть обрати для регулювання своїх прав та обов'язків за шлюбним договором, зокрема у частині інтелектуальної власності, право особистого закону одного з подружжя або право держави, у якій один із подружжя має звичайне місце перебування.

Висновки. Підсумовуючи дослідження особливостей правового регулювання умов про права інтелектуальної власності у змісті шлюбного договору у праві та судовій практиці окремих іноземних держав та у праві України, слід наголосити, що законодавство України безпосередньо не зараховує об'єкти права інтелектуальної власності, створені під час перебування у шлюбі, до спільного майна подружжя (на відміну від доходів, одержаних від реалізації прав інтелектуальної власності). Проте сторони у шлюбному договорі, укладеному за участі іноземного елементу, можуть підпорядковувати його зміст праву держави, яке визнає режим спільної власності подружжя на результати інтелектуальної, творчої діяльності, створені під час шлюбу. Для регулювання своїх прав та обов'язків за шлюбним договором сторони можуть обрати право особистого закону подружжя або право держави, у якій один із подружжя має звичайне місце перебування. Отже, існує можливість поширення режиму спільного майна подружжя на об'єкти прав інтелектуальної власності, набуті під час перебування у шлюбі одним із подружжя.

Список використаних джерел

1. Радченко Л. І. Шлюбний договір в іноземних правопорядках: окремі засади правового регулювання // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 9. С. 9-14.
2. Pasquale J. Crispo and Elliot Polland Marriage Contract – Types of Marriage Agreements // NYC Bar. 2020. URL: <https://www.nycbar.org/get-legal-help/article/family-law/marital-agreements/> (дата звернення 26.08.2022).
3. Kossack Ronald L. Intellectual property and prenuptial agreements // RLK. URL: <https://www.kossacklaw.com/divorce/intellectual-property-and-prenuptial-agreements/> (дата звернення 26.08.2022).
4. Правова позиція, яка висловлена Верховним Судом України в постанові від 7 грудня 2016 року у справі № 6-1568цс16 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VS161142?an=1> (дата звернення 26.09.2022)

5. Рішення Одеського апеляційного суду у справі 22-ц/813/2088/19 від 17.07.2019 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83329416> (дата звернення 26.08.2022).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства "ІКІО" щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text> (дата звернення 26.08.2022).

7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21–22, ст. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 26.08.2022).

8. Noelle Lea C., St. Leger Andrea (Andi), LaRue Jim. Intellectual property issues in divorce. URL: https://nmsb-law.com/wp-content/uploads/2016/10/NMSB_IntellectualPropertyinDivorce.pdf. (дата звернення 26.08.2022).

9. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 32, ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 26.08.2022).

References

1. Radchenko, L.I. (2017) Shliubnyi dohovir v inozemnykh pravoporiadkakh: okremi zasady pravovoho rehulivannia. [Marriage contract in foreign legal systems: separate principles of legal regulation], *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law]. №9, 9-14 (in Ukrainian).

2. Pasquale, J., Crispo and Elliot Pollard (2020) Marriage Contract – Types of Marriage Agreements. NYC Bar. URL: <https://www.nycbar.org/get-legal-help/article/family-law/marital-agreements/> (in English).

3. Ronald L.Kossack (2021) Intellectual property and prenuptial agreements. URL: <https://www.kossacklaw.com/divorce/intellectual-property-and-prenuptial-agreements/> (in English).

4. Pravova pozytsiia, yaka vyslovena Verkhovnym Sudom Ukrainy [The legal position expressed by the Supreme Court of Ukraine] v postanovi vid 7 hrudnia 2016 roku u spravi N 6-1568ts16 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VS161142?an=1> (in Ukrainian).

5. Rishennia Odeskoho apeliatyinoho sudu [Decision of the Odesa Court of Appeal] u spravi 22-ts/813/2088/19 vid 17.07.2019 r. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83329416>. (in Ukrainian).

6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam pryvatnoho pidpriemstva "IKIO" shchodo ofitsiinoho tлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of the private enterprise "IKIO" regarding the official interpretation of the provisions of the first part of Article 61 of the Family Code of Ukraine] vid 19 veresnia 2012 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text>. (in Ukrainian).

7. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] vid 10 sichnia 2002 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (in Ukrainian).

8. Lea C. Noelle, Andrea (Andi) St. Leger, Jim LaRue (2016) Intellectual property issues in divorce. URL: https://nmsb-law.com/wp-content/uploads/2016/10/NMSB_IntellectualPropertyinDivorce.pdf. (in English).

9. Pro mizhnarodne pryvatne pravo; Zakon Ukrainy [On Private International Law: The Law of Ukraine] vid 23 chervnia 2005 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (in Ukrainian).

Received: 29.08.22

Accepted: 16.09.22

L. I. Radchenko, Candidate of Law, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

TERMS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE CONTENTS OF THE MARRIAGE AGREEMENT

The article addresses the study of the legal regulation of conditions on intellectual property rights in the content of the marriage contract, including the participation of a foreign element and taking into account the modern trends of the genesis of family relations in the law of Ukraine and certain foreign countries; the latest trends in the regulation of family relations are highlighted and the patterns of their further development normative consolidation in family law of Ukraine and the formulation of conclusions as well as proposals aiming at harmonizing national legislation with EU law are outlined.

In recent years, in Ukraine, the question of ownership of intellectual property rights to objects acquired or created during the marriage has arisen at the level of judicial practice. At the same time, there are no direct norms in the Civil and Family Codes of Ukraine indicating that rights to intellectual property belong to the common property of spouses.

The approach recognized by US jurisprudence assumes that not only income received from intellectual property rights (copyrights, royalties, payments under the contract on the transfer of rights, etc.), but also the objects of intellectual property rights created or acquired during marriage. Another mode of ownership of intellectual property objects may be stipulated in the marriage contract or other agreement concluded by the spouses.

Based on the study of the peculiarities of the legal regulation intellectual property rights in the content of the marriage contract in the law and judicial practice of foreign countries and the law of Ukraine, it was established that the legislation of Ukraine does not directly refer objects of intellectual property rights created during marriage to the joint property of the spouses (on in contrast to the income received from the realization of intellectual property rights). However, the parties to a marriage contract concluded with the participation of a foreign element may subordinate its content to the law of the state, which recognizes the regime of joint property of the spouses for the results of intellectual and creative activity created during the marriage. To regulate their rights and obligations under the marriage contract, the parties may decide for the personal law of the spouses or the law of the state in which one of the spouses has a habitual residence. Therefore, there is a possibility to extend the relations with the participation of a foreign element to the legal regime of joint property of spouses to objects of intellectual property rights acquired during marriage.

Keywords: marriage, marital relations, intellectual property rights, marriage contract, joint property of spouses.